

ilişkisi bozdu; Şecerüddür buna rıza göstermedi ve İzzeddin Aybeg'i hizmetçilerine boğdurttu (22 Rebülevvel 655 / 9 Nisan 1257).

Kocasının öldürüldüğü gece Şecerüddür, sultanlığı emirlerden Cemâleddin b. Aydoğdu el-Azîzî'ye ve daha sonra İzzeddin Aybeg el-Halebî'ye teklif ettiyse de onlar bunu kabul etmediler ve durum bir anda onun aleyhine döndü. İzzeddin Aybeg'in memlükleri kısa sürede kontrolü ellerine geçirdiler ve onun katillerinden yakaladıklarını öldürdüler, bu arada Şecerüddür'ü de öldürmek istediler. Ancak önceki kocası Necmeddin Eyyüb'un memlüklerinin karşı çıkması üzerine kalede tevkiף etmekle yetindiler. Bu defa ölümden kurtulan Şecerüddür, İzzeddin Aybeg'in memlükleri tarafından tahta çıkarılan el-Melikü'l-Manşûr Nüreddin Ali ve annesinin hışmından kurtulamadı. Onların emriyle câriyeler tarafından öldürülerek cesedi bir hendeğe atıldı (11 Rebülâhîr 655 / 28 Nisan 1257). Birkaç gün sonra oradan alınan cesedi Seyyide Nefise Türbesi civarında yaptırdığı türbesine defnedildi.

Şecerüddür güzelliği ve zekâsıyla öne çıkmış, devlet idaresini bilen dirayetli bir kadın diye tanıtılır. Onun Kâbe'ye "burku" adı verilen kapı örtüsünü gönderme geleneğini başlatan ilk sultan olduğu kaydedilir. el-Melikü's-Sâlih'in mezarı üzerine bir türbe yaptırmıştı. İslâm tarihinde hüküm süren birkaç kadın sultandan biri sayılan Şecerüddür'ün hayatı modern Arap edebiyatında çeşitli eserlere konu olmuştur. Corci Zeydân *Şecerüddür* adlı bir roman (Kahire 1914, Farsça trc. Habîbullah-ı Âmüzgâr, *Melike-i İslâm*, Tahran 1298), Mahmûd Bedevî de aynı adla bir tiyatro eseri (Kahire 1933) yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII, 726-727, 774, 782, 793; Mekîn, *Ahbarü'l-Eyyûbiyyûn* (nşr. Cl. Cahen, *BEO* içinde), XV (1955-57), s. 150, 151, 161, 165; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, V, 241, 271, 311, 313; Yünîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 45-47, 55-56, 61-62; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX, 262-264, 341-352, 457; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 361-363, 368, 403-404; Bedreddin el-Aynî, *İkdu'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1407/1987, I, bk. İndeks; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, VI, 168-170; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, I, 168-170; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, Dimaşk 1958-59, II, 286-290; G. Schregle, *Die Sultanin von Egypten Sağarat ad-Durr in der arabischen Geschichtsschreibung und Literatur*, Wiesbaden 1961; J. de Joinville, *el-Kiddîs Luvîs: Hayâtühû ve hamalâtühû 'alâ Mısr ve's-Şâm* (trc. Hasan Habeşî), Kahire 1968, s. 168-170; R. Stephen Humphreys, *From Saladin*

to the Mongols, Albany 1977, s. 260, 301, 303-304, 329-330; M. Chapoutot-Remadi, "Chajar ad-Durr esclave, mamlûke et sultane d'Égypte", *Les africains* (ed. Ch. A. Julien), Paris 1990, IV, 105-126; Vefâ Mahmûd Ali, *Nüfuzü'n-nisâ' fi'l-İrâk ve Mısr*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 109-122; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1993, s. 62-101; a.m.f., "Şecer-üd-dür", *İA*, XI, 376-378; M. Abdullah İnân, "el-Meliketü Şeceretü'd-Dür", *el-Kâtibü'l-Mısrî*, II, Kahire 1946, s. 443-449, 603-611; H. L. Gottschalk, "Die aegyptische Sultanin Sağarat ad-Durr in Geschichte und Dichtung", *WZKM*, LXI (1967), s. 41-61; Cl. Cahen - I. Chabbouh, "Le testament d'al-Malik aş-Şâlih Ayyûb", *BEO*, XXIX (1977), s. 97-114; Nejlâ Akkaya, "İslâm Hukukunda Kadının Siyâsi Hakları", *İslâmî Araştırmalar*, V/4, Ankara 1991, s. 236-250; L. Ammann, "Shađjar al-Durr", *El²* (Ing.), IX, 176.

 CENGİZ TOMAR

ŞED

(الشد)

Fütüvvet ve tarikat ehline has
tasavvufî-folklorik
bir gelenek.

Sözlükte *şedd* "yünden veya pamuktan örülen bağ, kemer, kuşak, peştamal" anlamına gelir. Fütüvvet ehli ve tarikat mensupları düzenledikleri özel bir törende şed kuşanırlar ve bunu kendini fütüvvet ve seyrü sülûk yoluna vermiş kişinin bu yola bağlandığını, hizmete ahdettiğini bildiren bir sembol diye kabul ederler. Şed uygulamaya Türkçe'de "şed bağlamak, şed kuşanmak, bel bağlamak", Farsça'da "kemer besten, miyân-bend" adı verilir. Zerdüştiler'in kutsal saydıkları kustî adı verilen kuşak, kapalı bir topluluğa girmek için değil yetişkinliğe geçiş töreninde kuşanılır. Fakat bu kuşağa atfedilen sembolik değer-bedenin kıymetli kısımlarının bayağı kısımlarından ayrılması- şed geleneğini uygulayan hiçbir grupta akis bulmamıştır. İslâm'da şed kuşanma, öncelikle sabir, sebat ve teslimiyetin simgesi olarak görülmüştür.

Fütüvvetnâmelere göre ilk şed kuşanan kişi Hz. Âdem'dir. Bu eserlerde Cebrâil'in, sözünde durması, şeytana uymaması ve ona muhalefet etmesi, dünyaya muhabbet beslememesi, kazâ ve kadere sabretmesinin nişanesi olarak Hz. Âdem'e şed bağladığı, buna "şedd-i vefâ" denildiği kaydedilir. Fütüvvet ehline göre şed Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'in beline sarılmış, o da Hz. Ali'ye bağlamıştır. Hz. Ali, Resûl-i Ekrem'in emriyle sahâbeye, Selmân-ı Fârisî de Hz. Ali'nin emriyle bazı kimselere şed bağlamıştır. Yolda sabit olmanın, teslimiyetin, vefatın sembolü olan şed bağ-

lama geleneği bu şekilde ortaya çıkmıştır. Kur'an'da şeddi onaylayıcı bir delil bulunmamakla birlikte Hz. Mûsâ'nın, kardeşi Hârûn hakkındaki duasında ("Onunla benim gücümü pekiştir", Tâhâ 20/31) geçen "üşdüd" (pekiştir) fiilinin köken bakımından şedde işaret ettiği ileri sürülmektedir (Taeschner, s. 162).

Şed bağlama töreninde fütüvvet ehli (fit-yân) tarafından geleneğin başlatıcısı kabul edilen Hz. Ali'nin, VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren de on iki imamın adlarının zikredilmesi esastır. Şeddin sol ucu Hz. Hüseyin'e işaret eder ve Hasan'a işaret eden sağ ucundan uzun tutulurdu (Çağatay, s. 45-47). Şed bağlama töreni "meşdüd" veya "meşdüdü'l-vasat" adı verilen tâlibe tuzlu su içirilmesiyle son bulurdu. Su hikmeti, tuz adaleti simgelerdi (Taeschner, s. 139). Şed çoğunlukla yünden yapılır, bir tokayla tutturulmak yerine çoğunlukla düğüm lenir ve birkaç defa bele sarılırdı. Deriden, ipten ve pamuklu bezden yapılanları da makbuldü. Şeddin zimmilerin kuşandığı zünnâra benzememesi şarttı (*Resâ'il-i Civânmerdân*, s. 77). İhtidâ etmeleri umulan yahudi ve hıristiyanların fütüvvet teşkilâtına katılmalarına izin verilir, ancak ihtidâ ettikleri takdirde şed kuşanabilirlerdi (Taeschner, s. 116). Şed kuşatılan tâlibe sülûkünü tamamladıktan sonra "sırvâl" (şalvar) giydirilirdi. Şed bağlama töreni nikâh merasimine, tâlibin sülûkünü tamamlayıp şalvar giymesi zıfâf gecesine benzetilmiştir (a.g.e., s. 141; *Resâ'il-i Civânmerdân*, s. 77). Şed bağlama törenine benzeyen bir tören esnaf teşkilâtlarında ve ahî loncalarında vardır. Bu törenlerde ilgili meslek grubunun pîri kabul edilen bir sahâbinin ismi de zikredilirdi. Yahudi ve hıristiyanlar da kendi loncalarını kurmuşlar, müslümanların tesis ettiği teşkilâtlara da kabul edilmişlerdir. XIX. yüzyılda Suriye'de gayri müslimler şed bağlama merasiminde Tevrat'taki on emri okurlar ya da Allah'a dua ederlerdi (Taeschner, s. 585). Osmanlılar'da her esnaf teşkilâtının kendine özgü şed bağlama şekli ve merasimi vardı. Meddahlara şedd-i elifî (şedd-i rûmiyân), gazâ ehline şedd-i kavşî (şedd-i fâhirân), sakalara şedd-i lâmelifî (şedd-i iştirâk), savaslarda çadır kuran ferrâşlara şedd-i Süleymânî (şedd-i hâdimân), dervişlere şedd-i Yûsufî (şedd-i Misriyân), seccâde sahibi şeyhlere şedd-i mihrâbî (şedd-i tâziyân), cerrah, kasap ve hamam hizmetçilerine şedd-i hafî kuşatılırdı (*İA*, XII, 380). Toplum düzenini bozmak için teşkilâtlanan ve fütüvvetin ilkelerini bozan ayyâkların da şed kuşandıkları kaydedilmektedir. Nitekim İb-

nü'l-Esîr, 532 (1138) yılında Bağdat Emîri Ebü'l-Kerem'in yeğeni Ebü'l-Kâsım'a Bağdat'tı tehdit eden ayyârların reisi İbn Bekrân tarafından şed bağlandığını yazar (*el-Kâmil*, XI, 24).

Tarikat mensupları genellikle tarikata intisap etmek isteyen tâlibe şed bağlama yerine hırka giydirenlerdi. Bununla birlikte bazı tarikatlarda fütüvvet geleneğinin etkisiyle şed bağlandığı görülmektedir. Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînilâh tarafından Bağdat'ta oluşturulan fütüvvet teşkilâtının kurucusu ve Sühreverdiyye tarikatı şeyhi olan Şehâbeddin es-Sühreverdi, 'Avârifü'l-ma'ârif'te seyahate çıkmadan önce şed kuşanmanın Hz. Peygamber'in sünnetinden kabul edildiğini söyler. Tasavvuf ehli arasında ilk şed kuşatanın Sühreverdi olduğu ileri sürülmektedir. İbn Battûta, Kahire'deki hankahlara uğrayan sûfilerin şed kuşandıklarını, yanlarında asâ, abdest almak için testi ve namaz kılmak için hasır bulundurduklarını (*er-Rihle*, s. 38), şeddin tasavvufî bir anlamı olmayıp sadece ihtiyaç duyulan bir kemerden ibaret olduğunu, Hüzmüz'de iken Anadolu'dan gelmiş bir şeyhin kendisine şed bağladığını, bunun sadece giysilerini sıkıca tutması için yapıldığını, birçok Acem fukarasının kemer bağladığını söyler (*a.g.e.*, s. 274).

Mevlevîlik ve Bektaşîlik'te şed kuşanma uygulaması bulunmaktadır. Bu durum fütüvvet ve ahî geleneğinin bir yansıması şeklinde değerlendirilebilir. Mevlevîlik'te ucu sivri, elif harfine benzetilen, dört beş parmak eninde yün bir kuşak olan, kemer gibi tennûrenin üstünde bele sarılan tiğbend şeddin bir başka şeklidir. Tiğbend Bektaşî geleneğinde de vardır. Bektaşîlik'te tiğbendin aslı şu rivayete dayanır: Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik, İmam Muhammed el-Bâkir'i idam etmek için tutuklamış, boynuna üç defa kirş takıp çekmek istemiş, imam ilkinde "Allah", ikincisinde "Muhammed", üçüncüsünde "Ali" diye nidâ ettiğinden kirş boğazını sıkımayıp düğüm düğüm olmuş; imamın takipçilerinden Mü'min-i Ayyâr kirşin koyun bağırsağından yapıldığı için idamdan bir sonuç alınamadığını ifade etmiş, bir kurbanlık koçun yapağısından üç düğüm atıp bir tiğbend bükmesinden sonra kendini dar ağacına çekmiş ve ölmüş; bunu gören halifenin adamları Mü'min-i Ayyâr'ın boğazından söktükleri tiğbendle İmam Muhammed el-Bâkir'i asmak için hapsedildiği hücreye gitmişler, ancak imamın vefat ettiğini görünce idamı gerçekleştirememişlerdir. Bektaşîler bu rivayete dayanarak tiğ-

bend bağlamayı ferdi ve mânevî kurtuluşun, teslimiyetin bir remzi diye kabul etmişlerdir. Tiğbende üç düğüm atılması Allah, Muhammed, Ali üçlüsüne ve eline, diline, beline sahip olma düsturlarına işaret eder (Ahmed Rifat, s. 268-270; Birge, s. 170, 181, 192, 234-235). Diğer bazı Osmanlı tarikatlarında ve Türk etkisi taşıyan Vefâiyye, Rifâiyye, Sa'diyye ve Bedeviyye gibi Arap tarikatlarında da şed geleneği uygulanmıştır. İran'da şed bağlama Haksârî dervişlerinde yaygındır. Yedi boğum-lu Haksârî kemeri nefsin yedi engelinin ortadan kaldırıp yerine yedi erdemi koymayı ifade eder. Bektaşîler gibi Haksârîler'in de tarikat erkânından olarak koç kurban etmeleri her iki grubun ortak kaynaklara dayandıklarını göstermektedir. Osmanlılar'da bir şeyhin padişaha kılıç kuşatması fütüvvet ve tarikat müntesipleri arasında uygulanan şed bağlama töreninin bir uzantısıdır. Türk sûfilerinin şed bağlama geleneği hür masonlarda farklı bir şekilde uygulanmıştır (Zarcone, s. 312).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, *Telbisü İblîs* (nşr. M. Emîn el-Hancî - M. Abdud ed-Dimaşki), Kahire 1340, s. 241; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 24; Şehâbeddin es-Sühreverdi, 'Avârifü'l-ma'ârif' (Gazzâlî, *İhyâ'* [Beyrut], V içinde), s. 95; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Kerem el-Bustânî), Beyrut 1384/1964, s. 38, 274; Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsid*, İstanbul 1293, s. 268-270; J. K. Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1937, s. 170, 181, 192, 234-235; J. Duchesne-Guillemin, *La religion de l'Iran ancien*, Paris 1962, s. 114-115; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 16-17, 44; a.m.f., "Şedd", *İA*, XII, 378-381; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 35, 185; *Resâ'il-i Civânmerdân* (nşr. Murtazâ Sarraf), Tahran-Paris 1973, s. 77; Fr. Taeschner, *Zünfte und Bru-*

ŞEDARABAN

Türk müzikisinde bir şed makam.

Aslı şedd-i arabân olup Türk müzikisinde Arel-Ezgi nazariyatına göre yegâh perdesinde karar eden şed (göçürülmüş) makamlardan biridir. Zamanımıza ulaşan en eski örneğinin II. Gazi Giray Han'a ait olduğu göz önüne alınarak onun tarafından terkip edildiği söylenmektedir. Şedaraban makamı dizisi, nevâ perdesindeki zirgüleli hicaz dizisinin (araban makamı dizisi) bir sekizli peste yani yegâh perdesine göçürülmesiyle elde edilir. Dolayısıyla makamın dizisi, yegâh perdesindeki zirgüleli hicaz beşlisine beşinci derece olan düğâh perdesinde bir hicaz dördlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir. Bu durumda makamın durağı yegâh perdesi ve seyir özelliği incidir.

Makamın seyir karakteri incici olduğundan seyir tiz durak nevâ perdesi civarından başlanır ve bu perdede yarım karar yapılır. Makamın güçlüsünün nevâ perdesi olması sebebiyle nevâ perdesinin üst tarafında bir seyir alanına ihtiyaç vardır. Bu da durak yegâh perdesi üzerinde bulunan bütün dizinin tiz durak nevâ perdesine simetrik olarak göçürülmesiyle elde edilir. Bu suretle şedaraban makamının asıl seyir alanı elde edilmiş olur:

derschaften im Islam, Zürich-München 1979, s. 116, 139, 141, 162, 585; Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1980, s. 166-168; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Konya 1981, s. 45-47, 156-157, 181; Seyyid Muhammed Ali Hâceddin, *Keşkül-i Hâksârî*, Tebriz 1360 hş./1981, s. 69-75; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 447-448; Th. Zarcone, *Mystiques, philosophes et franc-maçons en Islam*, Paris 1993, s. 312; Pakalin, III, 314; Hamid Algar, "Shadd", *EI²* (İng.), IX, 166-168.

HAMİD ALGAR